

Literárna veda o detskej literatúre po roku 1945

ZUZANA STANISLAVOVÁ (Prešov)

V druhej polovici 40. rokov a v 50. rokoch bola úroveň literárnovedného bádania detskej literatúry na Slovensku poznamenaná viacerými faktormi: slabšou hodnotovou profiláciou samotnej detskej literatúry (v 50. rokoch poznačenej schematizmom), nevelmi bohatým literárnovýskumným dedičstvom z prvej polovice 20. storočia i faktom, že personálna a organizačná základňa vedeckovýskumného sledovania tejto tvorby sa ešte len začína formovať. Zásluhou svojej vlastnej kvalitatívnej problematiky i zásluhou dlhodobu vžitého odvodzovania jej špecifik od výchovných a vzdelávacích funkcií sa literatúra pre deti a mládež väčšinou nepociťovala ako integrálna súčasť národnej umeleckej literatúry, ktorej by sa oplatilo venovať serióznu bádateľskú pozornosť.

Len postupne sa vytvárali aj organizačné podmienky pre rozvoj literárnovedného myslenia o detskej literatúre a jeho personálna základňa¹. Prvá generácia slovenských literárnych vedcov a publicistov orientovaných popri inom aj na skúmanie detskej literatúry (Zlatko Klátik, Ján Poliak, Pavol Petrus, Lenka Dedinská, Rudo Moric) sa formovala okolo českého časopisu *Štěpnice* (1946–1952). Detská literatúra mala svoju rubriku ešte v časopise *Jednotná škola* a organizačne jej rozvoj podnecoval Zväz spisovateľov, vydavateľstvo Smena, od roku 1953 Slovenské nakladateľstvo detskej knihy.

Pozornosť bádateľov sa v tomto prvom období sústreďuje najmä na literárnokritické reflektovanie detskej literatúry a jej špecifik, sporadické sú pokusy o literárnoteoretické či literárnohistorické pohľady. Od polovice 50. rokov sa však objavujú monografické práce Zlatka Klátika, v ktorých

¹ Podrobne komentuje proces formovania organizačnej základne výskumu detskej literatúry L. Kyseľová, in: *Nadpočetné hodiny života*. Bratislava, Mladé letá 1985. ² Spomínanú fázu vývinu vedeckého skúmania detskej literatúry na slovensku pozitívne hodnotí J. Kopál, in: *Literatúra pre deti v procese*. Bratislava, Mladé letá 1984.

tento literárny vedec metodologicky čoraz precíznejšie interpretuje tvorbu slovenských autorov z prvej polovice 20. storočia.

Organizačná základňa výskumu literatúry pre deti a mládež sa začala zlepšovať od polovice 50. rokov. Vznikol celoštátny časopis *Zlatý máj* (1956- 1992), ktorý vychádzal ako mesačná revue pre otázky teórie, histórie a kritiky detskej literatúry a zohral významnú úlohu v rozvoji českej a slovenskej vedy o detskej literatúre. Vzniklo tiež špecializované vydavateľstvo detských kníh *Mladé letá* (1956), ktoré združilo okruh spolupracovníkov a sympatizantov detskej literatúry do *Kruhu priateľov detskej knihy* (v súčasnosti toto združenie pracuje pod názvom *Priatelja detskej knihy* pri medzinárodnom dome umenia pre deti Bibiana v Bratislave). *Mladé letá* stimulovali pôvodnú tvorbu pre deti a jej výskum aj mnohostrannou redaktorskou aktivitou a osobitnou edíciou *Otázky detskej literatúry*, v rámci ktorej boli v nasledujúcich desaťročiach najvýznamnejšie vedecké práce o literatúre pre deti a mládež publikované knižne.

Perspektívy prekonania izolovanosti a pragmatičnosti výskumu detskej literatúry sa zlepšili v priebehu 60. rokov, keď sa bádaniu systematicky začali venovať Ján Kopál, Ondrej Sliacky, Henrich Pifko, Milan Jurčo. Popri týchto kmeňových literárnych vedcoch si detskú literatúru „hostujúco“ všímali aj viacerí renomovaní bádatelia z oblasti literatúry pre dospelých: okrem Stanislava Šmatláka Július Noge, Bohuslav Kováč, Štefan Drug, František Miko, Vladimír Petřík, Kornel Földvári, Pavol Števček a iní. Rozhodujúcu zásluhu na tejto skutočnosti nepochybne mal fakt, že tvorbe pre deti sa popri tvorbe pre dospelých venovala početne i poetikou pribojná generácia spisovateľov z okruhu Mladej tvorby, ktorá zásadným spôsobom zmodernizovala jej podobu. Výskum sa zároveň pomerne proporcionálne rozložil medzi vysokoškolské pracoviská a Slovenskú akadémiu vied, hoci stimulujúcim fenoménom aj v tomto smere zostávalo naďalej predovšetkým vydavateľstvo *Mladé letá*.

K prvej syntéze vedeckovýskumného snaženia v oblasti záujmu o detskú literatúru a zároveň k otváraní nových perspektív jej výskumu dochádza v rokoch 1962–1965², keď vyšlo päť závažných monografických pohľadov na problematiku slovesnosti pre deti a mládež. Zlatko Klátik vydal monografiu o H. Ch. Andersenovi *Veľký rozprávkár* (1962), v ktorej na pozadí semiologicky orientovanej interpretácie Andersenovho diela predložil aj všeobecnejšie teoretické závery o rozprávke. Kriticko-teoretické štúdie Jána Poliaka *Literatúra, mládež a súčasnosť* (1963) predstavujú v istom zmysle syntézu autorovho dovtedajšieho bádania a impulz pre rozpracovanie viacerých teoretických i literárnohistorických otázok.

Pre dejiny i teóriu detskej literatúry boli mimoriadne prínosnými reflexie Stanislava Šmatláka (1925) *Básnik a dieťa* (1963), znamenajúce spolu s rozšíreným druhým vydaním (1976) syntetický pohľad na zrod a charakter modernej slovenskej detskej literatúry. Jeho publikácia sa stala jednou z prvých, v ktorých sa prístup k detskej literatúre metodologicky integruje do výskumu literatúry vôbec a kde sa (v 2. vydaní) otvorene deklaruje téza o legitímnosti a integrálnosti detskej literatúry do literatúry celonárodnej. Na podobných integrálnych princípoch uskutočnil svoj prieskum vzťahu hry a fantázie dieťaťa i dospelého, príjemcu i tvorca, slovesnosti i výtvarného výrazu aj Bohuslav Kováč v knihe *Svet dieťaťa a umelecká fantázia* (1964). Napokon zborník *O umelecko-náučnej literatúre* (1963) je prvým pokusom koncepcnejšie riešiť genologickú problematiku literatúry, v tomto prípade otázky literatúry faktu, ktorej sa v tom čase venovala zvýšená pozornosť. Problematike tejto literatúry sa v priebehu nasledujúcich desaťročí systematicky venuje literárny kritik a teoretik Milan Jurčo, ktorý v časopisecky publikovaných štúdiách definoval charakter tejto literatúry a vypracoval jej typológiu.

Pre rozvoj metodológie vedy o detskej literatúre a pre synchronizáciu jej výskumu s výskumom národnej literatúry malo veľký význam založenie *Kabinetu literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky* na Pedagogickej fakulte v Nitre roku 1968, kde táto inštitúcia funguje doteraz. Komunikačné a semiotické hľadisko, uplatnené pri interpretácii textu a pri skúmaní teoretických fenoménov autora, textu i príjemcu, sa stalo základňou celého ďalšieho literárnovedného výskumu detskej literatúry na Slovensku. Svoj syntetický výraz našlo v celom rade knižných publikácií z prostredia „nitrianskej školy“: v teoretickej monografii Jána Kopála *Literatúra a detský aspekt* (1970) a v ďalších knižných prácach tohto literárneho kritika, teoretika a historika, v zborníku interpretácií *Dieťa, literatúra, autor* (1970), v zborníku *Umenie a najmenší* (1980), v teoretickej publikácii Františka Mika *Hra a poznanie v detskej próze* (1980), v prácach Viliama Oberta, Petra Libu, spomedzi mladších (Peter Zajac, Valér Mikula, Jana Nemcová) v monografickom vydaní teoretických a kritických statí Evy Tučnej *Reflexie o literatúre pre mládež* (1993) alebo v monografickom pohľade Marty Žilkovej na dramatiky pre deti a mládež *Dráma v audiálnej tvorbe* (1995). V súčasnosti tvorí nitrianske pracovisko centrum teoretického výskumu detskej literatúry na Slovensku. V rámci výskumných projektov vyšli zborníky vedeckých prác o žánrových otázkach detskej literatúry *Žánrové aspekty textu literatúry pre deti a mládež* (1990), *Žánrové hodnoty literatúry pre deti a mládež I.-IV.* (1994–1997).

Kontakt s nitrianskym pracoviskom a ním koordinovaným výskumom udržiavajú aj vedeckovýskumní pracovníci na vysokých školách pedagogického či filologického charakteru v Bratislave, Banskej Bystrici, Prešove, na ktoré sa v posledných dvoch desaťročiach postupne čoraz viac koncentruje výskum detskej literatúry. Momentálne sa tejto problematike venuje v Banskej Bystrici Milan Jurčo (*Dielo Luda Zúbka*, 1985; *Návrat prozaičky Jaroslavy Blažkovej*, 1992; *Dotyky a prieniky nad textami diel literatúry pre deti a mládež*, 1997), Brigita Šimonová (*Žáner v pohybe*, 1994), v Prešove Zuzana Stanislavová (*Priestorom spoločenskej prózy pre deti a mládež*, 1995; *Kontexty modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež*, 1998), Viera Žemberová (*Realizácie prózy*, 1998), v Bratislave Ondrej Sliacky a iní.

Od začiatku 70. rokov sa teda výskum detskej literatúry na Slovensku orientuje prevažne na teoretické a genologické problémy najmä literatúry druhej polovice 20. storočia. V tejto oblasti boli prínosom publikácie Jána Sedláka *Epické žánre v literatúre pre mládež* (1972), predovšetkým však teoreticky fundované štúdie Zlatka Klátika (1922–1990) *Slovo, kľúč k detstvu* (1975) o najdôležitejších žánrových okruhoch, tvorivých trendoch a tvorbe impulzotvorných osobností v rámci slovenskej detskej literatúry. Korešpondujú s nimi aj súbory štúdií a statí Jána Poliaka (1929–1977) *Podoby a premeny literatúry pre mládež* (1970) a *V službách detskej literatúry* (1983), obsahujúce aj literárnohistorické štúdie, úvahy o súvislostiach detskej literatúry s inými formami umenia (s výtvarníctvom, dramatickými formami, detským prednesom), aj úvahy o problematike literárnej výchovy v škole.

Literárnohistorickému výskumu slovenskej detskej literatúry sa väčšia pozornosť začala venovať až od 70. rokov. Jediným vyhraneným a systematickým literárnym historikom v rámci slovesnosti pre deti a mládež je tu Ondrej Sliacky (1941), ktorý sa tomuto výskumu venuje od 60. rokov, spočiatku ako bibliograf a lexikograf. V troch zväzkoch *Bibliografia slovenskej literatúry pre mládež 1945–1964* (1965), *Bibliografia slovenskej literatúry pre deti a mládež 1918–1945* (1970), *Bibliografia slovenskej literatúry pre deti a mládež 1778–1918* (1977) spracoval a vydal bibliografiu slovenskej detskej literatúry od jej počiatkov do roku 1964. Spôsob, akým zaregistroval a usporiadal materiál, zároveň načrtáva aj vývinový pohyb slovenskej detskej literatúry. Na základe Sliackeho iniciatívy a v jeho spoluautorstve bolo na prelome šiesteho a siedmeho desaťročia vydané prvé lexikografické dielo slovenskej detskej literatúry *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež* (1970, druhé vydanie 1978).

Hlavným literárnohistorickým dielom Sliackeho sú *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945* (1990), predstavujúce prvý syntetický obraz vývinu detskej literatúry na Slovensku. Literárnohistorický aspekt, zameraný na výskum slovenskej detskej literatúry 20. storočia, je prítomný aj v publikáciách Jána Kopála (1925) *Literatúra pre deti v procese* (1984), *Slovenská literatúra pre deti a mládež 1945–1990* (1997) a v početných výberoch z jeho bohatej kriticko-teoretickej publikačnej aktivity. Ako literárny teoretik sa programovo venuje rozpracovaniu a interpretačnej konkretizácii kategórie detského aspektu.

Literárnohistorické hľadisko je popri literárnokritikom určujúce v pozoruhodnej publikácii Júliusa Nogeho (1931–1993) *Literatúra v literatúre. Sondy do vzťahov literatúry pre deti a mládež k celku národnej literatúry* (1988). Historicko-kritický výklad premien slovenskej detskej literatúry 20. storočia tu prebieha vo vzájomnom prepojení s pohľadom na premeny literatúry pre dospelých.

V priebehu 90. rokov sa situácia v organizačnej i personálnej sfére výskumu detskej literatúry stala zložitejšou. Výskum detskej literatúry sa koncentruje na vysokoškolských pracoviskách, pričom evidentná je aktivita strednej a staršej generácie literárnych vedcov, chýba mladá generácia. Po rozpade vydavateľského monopolu Mladých liet zanikla edícia *Otázky detskej literatúry* a tradíciu systematického vydávania výskumných výsledkov z oblastí literatúry pre deti a mládež neobnovilo ani jedno z desiatok až stoviek nových súkromných alebo konfesijných vydavateľstiev, vedeckovýskumné výsledky sa teda publikujú spravidla priamo na vysokých školách. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky r. 1993 zostal aj časopis *Zlatý máj* v Českej republike a na Slovensku založil dlhoročný redaktor slovenskej časti *Zlatého mája* O. Sliacky podobne koncipovanú „revue o umení pre deti a mládež“ *Bibiana*, vychádzajúcu ako štvrťročný orgán Slovenskej sekcie IBBY pri medzinárodnom dome umenia pre deti *Bibiana* v Bratislave. Obmedzenejšie publikačné možnosti ponúkajú tiež časopisy *Romboid*, *Literárny týždenník*, *Literika*, *Tvorba T* a iné.